

ORSOLYA SZABÓ

INTERETNICKÉ VZŤAHY A KONTAKTY V MLYNKOCH

História obce

Mlynky (Pilisszentkereszt) sú obec s 2200 obyvateľmi pri úpätí vrchu Pilíš, vzdialená od Budapešti takmer 30 kilometrov. Viac ako polovica miestnych obyvateľov sa aj v súčasnosti hlási k slovenskej národnosti, čím si obec získala prímene „najslovenskejšia“ maďarská dedina. Ako mi to porozprával jeden z mojich mlynských respondentov, históriu Mlynkov¹ možno zhrnúť do troch viet: člení sa na 2 obdobia, z ktorých prvé bolo 12.-13. storočie, keď si tu cisterciáni postavili kláštor, „ktorý vynikal veľkosťou, výkonom a postavením tým, že napríklad tu zavraždia kráľovnú Gertrudis, tu ju pochovávajú a tu nájdú jej sarkofág”.² Kláštor síce Tatári vypálili r. 1241, ale kráľ Belo IV. potvrdil všetky staré výsady opátstva v r. 1254. 7. septembra 1526 Turci opátstvo celkom zničili. Po vyhnaní Turkov si toto územie žiadali pre seba tak cisterciáni, ako aj paulíni, tak po dlhoročnom súdnom spore sa územie dediny dostalo do vlastníctva peštianskych paulínov. K ich menu sa viaže znovuosídlenie obce v r. 1747. Vtedy prišlo 6 slovenských rodín z okolia Trnavy, ktoré neskôr nasledovali ďalšie. V 1770-tych rokoch prišli do obce aj nemecké rodiny. „Nepoznáme dôvody, prečo si Nemci zvolili práve Mlynky, faktom však ostáva, že takmer 50 rokov po usadení sa prvých rodín, r. 1781, keď bol vysvätený dnešný kostol, už sú Nemci tu, prejdú cez Santov (Pilisszántó) tak, že tam sa ani jedna rodina neusadí, nepôjdu ani na Čív (Csév), ani do Kestúca (Kesztölc).”

¹ Je doložené, že pôvodný názov obce bol *Pleš. V historických prameňoch sa tento názov vyskytuje v 13. storočí vo variantoch Pilis, Peles, Pelis, ale aj vo forme Pljes, čo už má celkom blízko k predpokladanej staroslovienskej forme *Plěšb. Tento názov sa vyskytuje aj na úradnej mape z r. 1760, a to napriek tomu, že paulíni po znovuosídlení obce „prekrstili” na Sancta Crux (Svätý Kríž). Na prvej pečiatke obce je ešte latinský nápis vo forme Santa Crucem (1758). Z toho vznikol maďarský názov [preklad] najprv ako Szent-Kereszt, neskôr ako Pilisszentkereszt. Slovenský názov je pomerne nový, vznikol pravdepodobne v druhej polovici 18. storočia: v dedine boli malé vodné mlyny, a keď obyvatelia susedných slovenských obcí sem prinášali svoje obilie pomlieť, vraveli, že idú do „mlynov”. Takto začali dedinu postupne nazývať Mlynkami. Papuček, Gregor: Mlynky a okolie. Pilisszentkereszt, 2006.

² 27. mája 1184 ho založil kráľ Belo III.

V obci fungovala ľudová škola od r. 1722, ktorú spravovali paulíni. V r. 1767 už bola v dedine krčma, mäsiarstvo, vodné mlyny, pece na pálenie vápna.³

V roku 1785 mala dedina 526 obyvateľov, v roku 1802 703, v roku 1857 853, a na prelome storočí už počet prevyšuje 1000 osôb. V prvej polovici 20. storočia počet obyvateľov obce neustále rastie, v r. 1941 už tu žilo 1450 osôb, z ktorých 1325 uviedli materinský jazyk slovenský. Migračné vlny po druhej svetovej vojne – čiastočne násilné, motivované politickými a ekonomickými cieľmi – samozrejme neobišli ani slovenské obce v Pilíši. Podľa jedného z mojich respondentov sa presídlilo aspoň 15 percent obyvateľov Mlynkov, väčšinou sa usadili v okolí Štúrova, „ale oni všetci zostali Slováckmi, do dnešného dňa sú Slováckmi na Slovensku, i keď bývajú tu v okolí Štúrova v maďarských obciach, ale ich deti sa napríklad nenaučili po maďarsky, a preto sú aj v nevýhodnej situácii, pretože inak by mohli chodiť do Ostrihomu či do Pešti, alebo kdekoľvek na okolie pracovať.“

Aj keď zohľadníme následky sociálno-psychologického aspektu sčítania ľudu, resp. fakt, že socialisticko-komunistický režim a neistota v čase politických zmien vôbec nenapomáhali úprimné, oficiálne prejavovanie identity, v historickom meradle možno aj v pilíšskych slovenských obciach zaznamenať oslabenie slovenskej identity.

V prípade jednotlivých obcí – nie zriedkavo pod vplyvom miestnej politiky a ňou ovplyvňovanej verejnej mienky – badáme síce značné rozdiely v kategórii národnosti, ktorá je komplikovanejším, zložitejším prvkom sebadefinície, avšak po porovnaní údajov zo sčítaní ľudu z rokov 1980 a 2001 spomedzi 13 Slováckmi obývaných obcí v Pilíši sú „pozitívne“ zmeny len v „najslovenskejšej“ obci, v Mlynkoch.

Ohľadom materinského jazyka je situácia ešte jednoznačnejšia: tu neregistrujeme len značný pokles pomeru k celkovému počtu obyvateľstva – i keď nie rovnakým tempom a v nerovnakej miere -, ale aj to, že „revival“, ktorý miestami charakterizuje hlásenie sa k národnosti, tu nepozorujeme. Navyše rast o niekoľko percentuálnych bodov v prípade obcí s pomerne nízkym počtom obyvateľstva neznamena relevantné údaje, vhodné na vykreslenie tendencií.

Etnické povedomie slovenských obyvateľov pilíšskych obcí sa úzko viaže k zemepisnej lokalite Pilíša, pričom aj ich slovenskosť, jeden z určujúcich prvkov ich identity, sa prejavuje cez tento filter. V pomenovaní „Pilíšania“ sa taktiež manifestuje toto silné regionálne, oblastné povedomie. Vychádzajúc zo svojich zemepisných daností, dediny majú v súčasnosti úzku „vnútornú“, „mediobecnú“ komunikačnú sieť: potreba vzájomných vzťahov je pre slovenské obce v Pilíši

³ Vid'. webovú stránku obce: www.pilisszentkereszt.hu

evidentná. To však neznamená, že by sa všetky prvky identity jednotlivých komunit navzájom úplne zhodovali. Tak napr. aj pre pilišske slovenské obce platí konštatovanie, podľa ktorého jazyky národností v Maďarsku často prešli v jednotlivých dedinách odlišným vývojom a s trochou nadsádzky môžeme povedať, že reč menšiny – v súčasnosti používaná často už iba staršími generáciami – je totožná s jazykom, ktorý sa v obciach stáročia používal a prakticky nebol ovplyvnený vonkajšími faktormi, alebo tie ho ovplyvňovali len v minimálnej miere.⁴

Tabuľka 1. Slovenské etnodemografické ukazovatele pilišských obcí v zrkadle sčítaní ľudí 1980-2001 a menšinových volieb 2006

	Kestúc	Pilišska Čaba	Čív	Santov	Mlynky	Senváclav	Šárišáp
Celkový počet obyvateľov, 1980	2384	5227	2452	2016	2104	940	4128
Slovenský materinský jazyk	719	17	218	303	977	67	4
Slovenská národnosť	449	11	33	381	594	205	2
Klasifikácia 1980	2166	422	2070	1689	1717	873	1465
C. počet obyv. 1990	2322	5201	2314	1970	2054	835	3715
Slovenský materinský jazyk	336	27	367	163	1084	3	33
Slovenská národnosť	118	11	379	143	996	3	26
C. počet obyv. 2001.	2556	6425	2314	2120	2170	958	2918
Slovenský materinský jazyk	232	69	311	287	922	54	85
Slovenská národnosť	237	117	1059	416	1185	93	405
Zoznam voličov 2006	279	235	399	293	504	78	160
Počet hlasujúcich 2006	150	108	254	210	298	59	125

Zdroj: Ústredný štatistický úrad MR

⁴ Fehér, László: A pilisi szlovákok identitásrétegei, 1996. [Vrstvy identity pilišských Slovákov, diplomová práca]

Tabuľka 2. Počet obyvateľov Mlynkov (1880-2001)

Rok	Celkový počet obyvateľov	Slovenskej národnosti	S materinským jazykom slovenským	Pomer obyvateľov s mat. jazykom slovenským (%)
1880	846	n.a.	730	86
1890	952	n.a.	855	89
1900	1049	n.a.	964	91
1910	1150	n.a.	1028	89
1920	1174	n.a.	1094	93
1930	1339	n.a.	1022	76
1941	1450	n.a.	1325	91
1949	1295	n.a.	654	50
1960	1820	n.a.	1189	65
1980	2104	594	977	46
1990	2054	996	1084	52
2001	2170	1185	922	42

Zdroj: Ústredný štatistický úrad MR

Používanie jazyka - ešte stále materčina?

Dvojazyčnosť Slovákov v Maďarsku je jednak historická otázka, veď časť z nich sa s maďarčinou dostala do kontaktu ešte pred usadením sa, v každodennom živote, dokonca si ju aj osvojila. Jazykové kontakty sa stali prirodzenými jednak pre hospodárske styky, jednak v dôsledku každodenného spolužitia. Komunikácia v maďarčine sa stala všeobecnou v kruhu Slovákov v Maďarsku v 60-tych a 70-tych rokoch 20. storočia, a to takým spôsobom, že spoločenská úloha maďarského jazyka zosilnela aj mimo inštitucionálnych rámcov. Slovensko-maďarská dvojazyčná existencia získala po r. 1949 novú zdrojovú základňu. Vybudovaná školská sieť slovenského charakteru a mimoškolské kultúrne inštitúcie sa stali sprostredkovateľmi spisovnej slovenčiny.

Väčšina obyvateľov Mlynkov rozprávala od usadenia sa až do začiatku 20. storočia po slovensky a - v menšej miere - po nemecky. Expanzia maďarčiny sa začala v medzivojnovom období, vtedy bola zavedená a stala sa povinnou v škole. „Je tu ujo Jóži, má svojich 80 rokov, ktorý si pamätá, že sa trestalo, ak niekto sa na chodbe nerozprával po maďarsky, lebo deti, ale hlavne starší si úplne vystačili s dvoma jazykmi, s nemčinou a slovenčinou.“ Po druhej svetovej vojne sa nemčina vytratila, a jazykom miestnej komunikácie zostala slovenčina, „ale tá je natoľko silná, hovorím vlastný príklad, že keď som išiel r. 1963 za učňa do Budapešti, tak zo Santova

Jóška Sz. a ešte niekoľkí, z Mlynkov som bol sám, tak škaredo sme hovorili maďarsky, že učiteľka maďarčiny povedala, že my nemusíme ísť k tabuli odpovedať, lebo deti nebudú rozumieť, čo hovoríme, jednoducho sme nevedeli po maďarsky." „Darmo sme ukončili osem tried, ja som bol ešte vo výnimočnej situácii, že som sa nemusel učiť po rusky, zato som sa učil po slovensky zemepis, dejepis a matematiku, preto ja viem dokonale slovensky počítať, ja som skončil r. 1963, v rokoch 1960-1963 sme sa nemuseli učiť po rusky, ale za nami idúce triedy sa už učili. Ale je napríklad zaujímavé, že ani moja staršia sestra nevie tak dobre po slovensky, lebo ona sa tieto predmety neučila po slovensky."

Pre Slovákov v Maďarsku je príznačná medzifáza dvojjazyčnosti: je badateľná postupná výmena jazyka, v dôsledku ktorej je slovenčina v súčasnosti druhotným jazykom. Slovenčinu charakterizuje protichodný, obojsmerný pohyb: na jednej strane funkčný vývoj spôsobený expanziou spisovnej slovenčiny, na druhej strane ústup nárečia. Rodina stratila svoju úlohu v odovzdávaní jazyka a to nedokážu nahradiť ani rôzne inštitúcie či samosprávy. Platí to aj v prípade Mlynkov. Výmena jazyka prebehla najrýchlejšie v cirkevnom živote, ale zdá sa, že ju nemožno zastaviť ani v súkromnej sfére. Časť najmladšej generácie síce ešte jazyku rozumie, ale už ním nerozpráva. Ako to sformuloval jeden z mojich respondentov: „Ani doma sa po slovensky nerozprávam, moja slovenčina sa o dosť zlepšila, odkedy som v Mlynkoch, čiže naučil som sa veľa z tunajšej slovenčiny, ale nie veľmi sa ja rozprávam po slovensky. Ani s generáciou svojich rodičov sa po slovensky nerozprávam." Alebo: „Doma hovoríme s deťmi po slovensky, už zriedkavejšie, ale zato hovoríme. Dostali sa do rodiny manželia - manželky, ktorí nevedia, takže sa rozprávame po maďarsky." Spomedzi používateľov jazyka staršia generácia ešte ovláda miestne nárečie, ale ako to sformuloval jeden z mojich respondentov, „...teraz sa žiaľ už nie veľmi obohacuje slovná zásoba miestneho nárečia, my sme ešte vyrástli tak, že sme hovorili len po tótsky, a buď ani nevieme, ako sme sa naučili oba jazyky, a samozrejme nárečím, ale s veľmi bohatou slovnou zásobou, pred 40-50 rokmi. Ale toto je iný svet, to si musíme uvedomiť, že žiaľ to takto funguje."

Podľa teórie „vlnovky" jedného z mojich respondentov sa slovenčina v určitých obdobiach, v istom veku dostáva do popredia, potom sa zase ocitá v úzadí. Trvá to už 3-4 generácie, že v rodinách sa používa maďarčina, avšak „do svojich troch rokov sa každý naučí niečo po slovensky, riekanky, pesničky, pozdravy, tieto už ovláda, ale neovláda to logicky, vie básničku, ale nepozná jej skrytý význam. Potom v škole získa trochu obširnejšie jazykové znalosti, potom v 14 rokoch opustí Mlynky, pôjde študovať ďalej, a to je koniec jazyka. Preruší sa to, veď musí stopercentne hovoriť po maďarsky v škole, v dopravných prostriedkoch, obchodných domoch, a učiť sa cudzie jazyky. Nie slovenčinu, lebo na čo mu bude na strednej škole,

na univerzite? Na nič. Potom príde domov, tu sa usadí, založí si tu rodinu, kde žijú jeho príbuzní, jeho rodina, slovenčina sa opäť objaví, a takto sa stávajú z počítačových Slovákov, z tých, ktorí v mladom a strednom veku prevažne hovoria po maďarsky, opäť slovensky hovoriaci."

Aj v súčasnosti však existujú faktory, ktoré pozitívne vplývajú na používanie jazyka v rámci rodiny: v obci možno sledovať vysielanie televíznych kanálov zo Slovenska, čo vo veľkej miere prispieva k zdokonaľovaniu jazyka, resp. k jeho častejšiemu používaniu. „So svojimi deťmi sa rozprávam po maďarsky, ale čoraz viac do nej miešame slovenčinu, lebo odkedy môžeme pozeráť Markízu, moja manželka si na to úplne zvykla, tú pozerá, a keď niečo nerozumie, tak má pri sebe slovník, zapíše si a pozrie."

Nesmieme však opomenúť ani negatívne formy jazykového sebahodnotenia, veď často ani samotní používatelia nárečia nie sú spokojní s tým, ako ovládajú jazyk: „Ktorý jazyk je krajší, veď preto hovorím maďarčinu, lebo tú lepšie viem, a ja som sa neučil spisovný jazyk, ale pilíšsky, národnostný."

Školstvo

Dnes je najdôležitejším miestom zachovávanía jazyka školstvo, a mnohí očakávajú od školy, aby deťom naučila slovenský jazyk.

V pilíšskych slovenských školách sa slovenčina všade vyučuje ako predmet, a to počas štyroch hodín týždenne, ako to pre národnostné školy predpisuje Národný základný učebný plán. To znamená, že spomedzi dvoch kategórií základných škôl, kde sa slovenčina vyučuje, t.j. kde sú dva vyučovacie jazyky, resp. kde sa vyučuje jazyk, patria do tej druhej. Výchovné programy materských škôl vo všetkých obciach obsahujú slovenské prvky, nimi sa snažia nahradiť to, čo sa v skutočnosti veľmi ťažko nahrádza: osvojenie si jazyka v domácom prostredí. Cieľom týchto inštitúcií je znovunaučenie materinského jazyka ako cudzieho jazyka, priblíženie detí ku svojim koreňom, pestovanie tradícií. V súlade s tým nimi používané učebnice boli vypracované na základe metodológie výučby cudzích jazykov.⁵

Materská škola v Mlynkoch⁶ bola postavená začiatkom 20. storočia a predškolská výchova dodnes prebieha v tejto budove,

⁵ Tóth, Sándor János: Szlovák nyelvhasználat a Pilis-hegység iskoláiban. 2005. [Používanie slovenského jazyka v školách Pilíša.] Rukopis

⁶ Prevádzkovateľom škôlky je Obecná samospráva v Mlynkoch

a to na základe miestneho výchovného programu.⁷ V škôlke, uskutočňujúcej národnostnú výchovu, prebieha rozvojové vzdelávanie v slovenskom aj maďarskom jazyku. Deťom sa venujú v štyroch skupinách, výchovno-vzdelávaciu prácu vykonáva sedem učiteľiek a vedúca škôlky, za pomoci štyroch pestúnok. Všetky učiteľky majú aj aprobáciu na vyučovanie národnostného jazyka, čím jeho zachovávanie možno považovať za zabezpečené.

Čo sa týka vybavenia školy, *„prostriedky potrebné k hre, resp. napomáhajúce učenie sa v škôlke, sú k dispozícii, avšak rozširovanie, modernizácia by boli neustále potrebné.“* Škôlka má uzavreté ihrisko, *„kde hračky na rozvoj pohybových schopností ponúkajú deťom ideálne možnosti.“*

Značná časť škôlkarov sa učí potom v miestnej základnej škole. V dôsledku zmiešaných manželstiev asi 30-40% detí sa doma rozpráva už len po maďarsky, preto aj ich jazykové znalosti sú dosť obmedzené, ale vďaka škôlke nie je pre nich jazyk cudzí, *„majú pasívnu slovnú zásobu a vedia riekanky, pesničky.“*

V Mlynkoch funguje slovenská škola od r. 1815. V 19. storočí boli vyučovacími jazykmi nemčina a slovenčina. V čase expanzie maďarizačného úsilia sa to zmenilo od základov, a vyučovanie slovenského jazyka sa začalo opäť až r. 1948. Experimentovali aj s modelom dvoch vyučovacích jazykov, a niekoľko rokov vyučovali po slovensky aj odborné predmety, avšak táto tendencia sa najskôr zúžila na konverzácie, potom úplne zanikla, zostali štyri hodiny slovenčiny týždenne ako cudzí jazyk. *„K dvojazyčnej škole nemáme možnosti a nie je na ňu ani nárok.“* Napriek tomu vyučovanie, ktoré sa sústreďuje na výuku jazyka, prostredníctvom vyučovania slovenského jazyka a literatúry, resp. zaradením predmetu slovenská vzdelanosť do učebných osnov, predsa prispieva k uskutočneniu cieľov menšinového školstva. V zmysle pedagogického programu školy jej primárnou úlohou je vyučovanie slovenčiny ako živého, druhého materinského jazyka, zachovávanie tradícií, resp. to, aby *„deti cez odhaľovanie koreňov spoznávali zvyky našich predkov. Osvojenie si základov národnostného jazyka má byť umožnené jeho vedomým používaním, svojráznosťami reči, jej zážitkovou prezentáciou.“*

V škole pracuje 15 pedagógov, spomedzi nich štyria so vzdelaním stredoškolského učiteľa. Ako sami povedali, svojich pedagógov *„si vychovali“* z vlastných žiakov. Jedným z ich najdôležitejších cieľov je, aby žiaci 8. triedy urobili zo slovenčiny štátnu jazykovú skúšku

⁷ Hlavné činnosti škôlky na základe jej výchovného programu: výchova v materskej škole, predškolská príprava, zachovávanie, upevňovanie, odovzdávanie národnostnej identity, výchova v národnostnom jazyku.

základného stupňa, v záujme čoho organizujú letné-zimné jazykové tábory a rôzne súťaže. Avšak dosiahnutie cieľa má – podľa učiteľov – prekážku technického charakteru: ústredie jazykových skúšok na ulici Rigó zrušilo májové termíny skúšok. Marcový termín považujú pedagógovia za priskorý, kým novembrový termín nie je najšťastnejší preto, lebo dovtedy už žiaci opustia školu, a tak pôjde z nich na jazykovú skúšku už oveľa menej, nakoľko výsledky skúšky sa už nezohľadňujú na prijímacích skúškach.

V škole majú v každom ročníku jednu triedu, do jednotlivých tried chodí v priemere 18-20 žiakov. Na nižšom stupni sa triedy nedelia, avšak v 7. a 8. triede už prebiehajú hodiny jazykov v skupinách (v každej triede sa vytvorí dve skupiny). Každý žiak sa učí po slovensky, bez ohľadu na pôvod. Preto ak sem príde niekto až v siedmom ročníku, aj on sa musí učiť jazyk.

Popri slovenčine sa žiaci učia aj nemecký jazyk. Nie je to návrat k tradíciám, skôr dielo náhody. Pôvodne totiž vyučovali ruštinu, a po zmene politického režimu ruštinárov preškolili na nemecký jazyk. Bolo síce obdobie, keď sa deti mohli učiť aj angličtinu, ale vtedy sa na ňu nik nehlásil.

Prevádzkovanie školy spôsobuje obecnej samospráve čoraz viac ťažkostí. Platy učiteľov a údržba školy pohlcujú veľké sumy, avšak absencia telocvične sa priam javí ako neprekonateľný problém. Škola totiž nemá vlastné finančné zdroje, v dôsledku čoho sa nemôže uchádzať o granty. Takže darmo je na to pozemok, telocvičňu im nahrádza aula medzi dvoma školskými budovami: *„tu sú aj rebriny, v zime tu mávajú deti telocvik, a tu poriadame aj školské slávnosti.“*

Na zlepšenie finančnej situácie založili r. 2000 nadáciu, prostredníctvom ktorej môžu školu – i keď len v malej miere – podporiť aj rodičia. Získané peniaze však postačujú len na odmeňovanie školského výkonu detí, na zvyšovanie motivácie: *„kladíme osobitný dôraz na to, aby sme hodnotili prácu na poli slovenčiny, najlepší žiaci dostanú za uznanie knihu, do ktorej každý rok napíšeme meno dieťaťa, a od 3. ročníka ju dostávajú 2-3 deti z každej triedy, najlepší žiaci, na slávnosti, pred rodičmi.“* Okrem toho nadácia podporuje aj výlety, *„hradíme napríklad náklady na autobus, ale odmeníme aj mimoriadne športové výkony, v dedine pracuje klub taekwondo, a oni sú celkom dobrí, a je síce pravda, že nepatria priamo k škole, ale aj im dávame odmeny.“*

S družobnými mestami obce, predovšetkým s Blatným, spolupracuje aj škola. Žiaci chodia do tábora neďaleko od neho, *„takže sa viackrát stalo, že u nich ešte bežal školský rok, keď sme tam boli, preto sme si aj so žiakmi sadli na ich hodiny a organizovali sme spoločne aj súťaže. Organizovali sme aj výmenné prázdninové pobyty. Keď sme deti ubytovali*

v rodinách na jeden týždeň, potom oni prišli sem, ale deti sú už pohodlné, neradi chodia samé do rodín, hlavne keď majú aj jazykové ťažkosti, u stredoškolákov to možno už funguje, ale na základnej škole deti ešte neradi chodia, darmo sú spolu cez deň, na spoločných programoch, po večeroch bývajú samé v rodine."

S druhým družobným mestom, s Veľkými Ludincami, nie sú také staré kontakty, „i keď aj tie už existujú snád' 10-15 rokov, tam sú dve školy, maďarská aj slovenská, najskôr sme navštívili učiteľský zbor, učiteľky materskej školy išli do škôlky, učiteľky maďarčiny do maďarskej školy a slovenčinári do slovenskej, ale tu sú kontakty postavené skôr na športe."

Škola má aj vlastný časopis, ktorý založili v školskom roku 2003/2004. „Iskolai lapok“ (Školské noviny) slúžia predovšetkým informovaniu rodičov. V treťom čísle prvého ročníka vyšli prvé články v slovenčine, ale do dnešného dňa v ňom prevažujú príspevky v maďarčine. „Aj deti do nich píšú, samozrejme, ale oni píšú skôr po maďarsky, vždy to závisí od témy. Aj svoj domáci poriadok sme vydali touto formou, veď aj ten je dvojjazyčný.“ V číslach na začiatku školského roka sú slovenské články len zriedkavo, veď v tom období je prvoradou úlohou jasná, pre každého zrozumiteľná formulácia cieľov a úloh, ku koncu školského roka však býva čoraz viac článkov v slovenčine, veď vtedy už možno písať aj o výsledkoch a vtedy môžu publikovať v časopise aj deti. Každé dieťa dostane po jednom exemplári, takže sú rodiny, kam posielajú až tri výtlačky. Časopis vydávajú z vlastného rozpočtu, „tajomníčka školy prepíše texty na počítač, máme kolegu, ktorý sa vyzná v zalamovaní, potom to prefotíme."

V škole funguje aj spevokol, ktorý skúša raz týždenne. „Spievajú po maďarsky aj po slovensky, po slovensky sa učia najmä ľudové piesne, vystupujú väčšinou s ľudovými piesňami z Mlynkov, a na vyučovacích hodinách sa samozrejme učia aj detské piesne, ktoré sa viažu predovšetkým na danú hodinu.“ Opierajúc sa o spevokol, organizujú na konci každého školského roka „dobrý poldruha hodinový kultúrny program, ktorého sa zúčastnia aj škôlkari, a je do neho zapojených aspoň 100 detí."

V poobedňajších programoch školy má samozrejme mimoriadnu úlohu starostlivosť o talenty a doučovanie. Okrem toho deti môžu chodiť aj do krúžkov. Žiaci nižšieho stupňa majú popri krúžkoch remesiel a kreslenia aj krúžok výpočtovej techniky, kým žiaci na vyššom stupni môžu popri poslednom chodiť do rádioamatérskeho, ekologického, zdravotníckeho, dramatického, slovenského divadelníckeho a jazykového krúžku týždenne na hodinu. Predmety vyrobené v remeselníckom krúžku rodičom predávajú na tradičnom vianočnom trhu. Okrem toho obnovili viacero tradícií, tak napr. „na Veľkú noc – Kvetnú nedeľu chodia s májom spievať dievčatá, oblečené do krojov, a maľujeme kraslice, máme

aj tradičné motívy, veď kedysi tu jedna tetka vyberala vnútornú časť ostrice či trstiny, a tým zdobila vajce.”

Divadelnícky krúžok vedie slovenčínarka, v jazykovom krúžku sa zase pripravujú predovšetkým na súťaže. S okolitými slovenskými dedinami (Santov, Čív, Šarišáp, Kestúc, Mlynky, Senváclav) spoločne organizujú slovenské súťaže každý rok. Okrem toho mávajú každý rok súťaž v prednese poézie a komunikačné súťaže pre deti oboch stupňov školy. Na vyššom stupni v rámci slovenskej vzdelanosti sa dôraz kladie predovšetkým na tradície, preto sa aj komunikačné súťaže viažu k ľudovým zvykom. Okrem toho sa škola zapojila aj do medzinárodnej súťaže, ktorej témou je miestny folklór, „a všetci spracúvajú vlastnú obec, vlni to boli fašiangy, v tomto roku vianočné zvyky, na budúci rok sa zase pokúsime spracovať kroj a ľudové piesne, potom deti napíšu receptár tradičných slovenských jedál.” Programu sa okrem Mlynkov zúčastní aj škola z Detvy, resp. ďalšie z Čiech, Nemecka a Poľska.⁸

Keďže rodičia dnes čoraz viac uvažujú nad tým, do akej školy majú zapísať svoje deti, pri zápise škola každý rok príde o niekoľko prváčikov, ktorí chodia do škôl okolitých obcí. „Viacerí rodičia zoberú svoje deti do inej obce. Nie preto, že my nemáme telocvičňu, i keď bol jeden rodič, ktorý sa odvolával práve na to, ale existuje slobodná voľba školy, niektorí si myslia, že tým urobia niečo v prospech dieťaťa, niektorí majú výhrady voči nemčine a chceli by radšej angličtinu, a preto si zvolia inú, i keď ani jednu nepoznajú.” Je však veľavravný fakt, „že do slovenskej školy v Budapešti nešiel nikto.”

Ōsmaci po ukončení školy sa slovenčinu ďalej neučia, i keď získajú základný stupeň jazykovej skúšky. Ani do slovenského gymnázia v Budapešti sa už roky neprihlásilo ani jedno dieťa. Dôvodom toho nie je iba nie práve najlepšia povest' tej školy, ale aj to, že v hlavnom meste je veľa kvalitných stredných škôl a rodičia, majú na zreteli neskoršiu voľbu povolania svojich detí, preferujú skôr tie. „Dlhé roky, ešte aj pred 5-6 rokmi sme brali deti aj do budapeštianskej slovenskej školy, ale v Pešti je toľko škôl, že radšej si zvolia angličtinu, nemčinu, než tú jednu, slovenský jazyk nie je taký lákavý, zaujímavý pre rodičov. A už ani my tam neposielame deti, lebo poklesla úroveň školy, nemá také dobré meno a je tam aj veľa maďarských detí zo Slovenska.” „Raz peštianska riaditeľka zvolala poradu pre riaditeľov škôl a starostov, a okrem mňa tam bol jediný starosta. Škola prijme aj také deti, ktoré tu prepadli, a všetko im sľúbi, aj to, že tam ľahko ukončia aj gymnázium.”

Deti z Mlynkov v škole hovoria po slovensky iba na hodinách národnostného jazyka, avšak v prestávkach slovenčinu nepoužívajú ani s učiteľmi, ani medzi sebou. Dnes je už aj jazykom rodinnej komunikácie maďarčina, veď iba nepatrná menšina ich rodičov

⁸ Program SOCRATES

hovorí spisovnou slovenčinou a/ alebo miestnym nárečím. „Musíme si jednoducho uvedomiť, že svet okolo nás je maďarský, ak sa tu niekto zastaví v dedine a opýta sa niečo po maďarsky, vyzeralo by dosť čudne, keby sme odpovedali po slovensky.“

Cirkevný život

Väčšina Slovákov žijúcich v Maďarsku je evanjelická. Prevažná časť katolíckych Slovákov sa usadila v Zadunajsku, napríklad aj v Pilíši. Slovenskí katolíci mali slovenské spevníky už od konca 18. storočia, dokonca – zriedkavejšie – aj Bibliu.⁹ Katolíci v Pilíši používali v liturgii spisovnú slovenčinu, a keďže počnúc rokmi 1920-1930 sa stal nedostatok slovensky hovoriacich kňazov akútnym, kánonická časť liturgii sa celkom pomaďarčila. Tento proces mal za následok svojrázny dvojazyčný model: liturgické texty v slovenčine a maďarčine tvoria dvojazyčný celok. V jednotlivých pilíšskych osadách sa to prejavuje odlišným spôsobom. V kruhu staršej generácie aj v Mlynkoch dominuje dvojazyčnosť, „lebo litánie, omše večerné a cez týždeň sú v maďarčine, do príchodu kňaza sa ženy modlia po slovensky, Otče náš sa modlia priebežne, kým kňaz nezačne kázať, a na konci je to tak opäť, modlitby sú väčšinou po slovensky.“

Čo sa týka jazyka ľudových zvykov, viažucich sa k cirkevným udalostiam, „fašiangy, Šimon a Júda, to je úplne slovenské, potom ľudové zvyky na Veľkú noc, aspoň polovica modlitieb a piesní na procesii na oslavu vzkrieseného Pána je v slovenčine, ale napríklad pašie sú v jednu nedeľu len po slovensky a v druhú nedeľu len po maďarsky. Krížová cesta je prevažne slovenská, hlavne keď ju konajú len ženy. Potom májová púť je opäť slovenská, veď tá sa konala už r. 1900, keď tu maďarské slovo ani nezaznelo. Procesia na Božie Telo je tiež slovenská, sviatok Návštevy Panny Márie, ten tiež a aj narodeniny obce, čo bývajú v prvý júnový víkend, mesiac pred celoštátnym [Dňom Slovákov v Maďarsku, pozn. prekl.], tie sú vyslovene slovenské, a preto sú v tomto čase, lebo pôvodne sme ich chceli mať vtedy, keď je celoštátny slovenský deň, v júli, ale keďže by sa boli dve akcie bili, museli sme nájsť termín, ktorý vyhovuje. V prvú júnovú nedeľu je Návšteva Panny Márie, to je cirkevný sviatok, a keďže aj naši predkovia boli katolíci, a je zrejme, že aj oni oslavovali Návštevu Panny Márie, tak sa narodeninami obce stal deň 6. jún 1747. To je inak zaujímavé, že na Slovensku nepoznajú tento sviatok. Potom nasledujú hody v septembri a sú jesenné udalosti, až po Vianoce, a ľudové zvyky sú všetky slovenské.“

⁹ Gyivicsán, Anna – Krupa, András: A magyarországi szlovákok [Slováci v Maďarsku], Budapest: Útmutató Kiadó, 1997. 32. p.

Podľa jedného môjho respondenta „*dedina ja pobožná*“, oslávi všetky náboženské sviatky, a tých sa zúčastňujú aj mladí. Aspoň 10% obyvateľov obce chodí každý týždeň do kostola.¹⁰ V obci sú aj členovia ruženca: je dvadsať ruží, každá má po 15 členov, čo znamená 300 ľudí, „*ktorí pribežne, každý deň sa modlia ruženec po slovensky, oni sú prevažne dospelí, takže podľa toho je dosť aktívny slovenský jazyk doma. A ešte sú tí, ktorí nie sú členmi, ale modlia sa po slovensky.*“ „*Že v akom jazyku sa modlím? V oboch jazykoch, ak idem na malú omšu, tak po maďarsky, ak idem na veľkú omšu, tak po slovensky, keď som na Slovensku, tak sa v kostole modlím automaticky po slovensky, aj keď som sama, ale v Maďarsku po maďarsky.*“

Pre slovenských katolíkov v Maďarsku – a tak aj pre Mlynčanov – zmierňujú do určitej miery nedostatok slovensky kázucich kňazov svätej omše v slovenčine v Budapešti, ktoré poriada Slovenská menšinová samospráva v VIII. obvode hlavného mesta. Na tieto bohoslužby pozývajú raz mesačne vždy veriacich inej obce.

Menšinová samospráva – nový začiatok?

V rokoch 1998-2006 bol starostom obce muž slovenského pôvodu, ktorý bol nezávislým kandidátom. Keď odišiel do dôchodku, po voľbách v r. 2006 sa stal starostom oficiálny kandidát Spolku Občianskeho kruhu Szentkereszt. V deväť miestnom obecnom zastupiteľskom zbore pracovali v rokoch 1998 až 2002 ešte dvaja slovenskí menšinoví poslanci, od r. 2002 je už iba jeden.

V Mlynkoch vznikla slovenská menšinová samospráva hneď po prvých voľbách do menšinových samospráv. Vznikla priamo a jej spoločenskú podporu dobre dokladá fakt, že pomer voličov, ktorí sa volieb zúčastnili a hlasovali aj na menšinových kandidátov, bol 88%. V dvoch nasledujúcich voľbách dalo svoj hlas inštitúcii, povolanej na zastupovanie záujmov slovenskej menšiny, ešte viac voličov. Vo voľbách v r. 2006 sa do zoznamu menšinových voličov zaregistrovalo 504 osôb a volieb sa z nich zúčastnilo 298. Personálne zloženie menšinovej samosprávy vykazuje pomernú stabilitu. Zloženie zboru v rokoch 2002 a 2006 bolo rovnaké a v súčasnom zbore, kde sa počet poslancov zvýšil na päť, sú dvaja, ktorí post menšinového poslanca zastávajú už v treťom cykle.

V roku 2006 v Mlynkoch vznikla aj Nemecká menšinová samospráva. 32 občania sa zaregistrovali na zozname nemeckých voličov a počet hlasujúcich za menšinových kandidátov bol 29. (Podľa

¹⁰ Rímskokatolícky kostol v Mlynkoch bol pôvodne kaplnkou paulínov, ktorú prestavali na kostol r. 1766. Neskôr ho viackrát prestavali, rozšírili. Je to jednoduchá dedinská baroková stavba s jednou loďou a vežou v priečelí.

údajov z posledného sčítania ľudu sa v obci k nemeckej národnosti hlásilo 13 osôb, 21 osôb prehlásilo, že má väzby na nemecké kultúrne hodnoty, tradície, štyria uviedli nemčinu ako svoj materinský jazyk a takisto štyria povedali, že nemčinu používajú v rodinnom, priateľskom kruhu.¹¹⁾ V Mlynkoch je v skutočnosti veľa priezvisk slovenského pôvodu, ale tieto rodiny sa vo väčšine prípadov hlásia k slovenskej národnosti/ materinskej reči, čo jeden z mojich respondentov odôvodnil takto: „A tu ide tá zaujímavosť, že prečo sú švábske mená, a prečo je predsa obec slovenská. Povedzme materčinu, a keď sem prišli, tu žili chudobní Slováci. Pre Švábov je príznačné mať málo detí, jedináčikov, majetok, pre Slovákov, pre chudobných veľa detí, prežitie dokázali zabezpečiť iba jediným spôsobom, že žena porodila 10-14 detí, tí všetci mali materčinu po matke slovenskú, a povedzme keď sa švábsky chlapec oženil so slovenským dievčaťom, ona mu porodila toľko detí, ich materinským jazykom bola všetkých slovenčina, priezvisko mali švábske, preto je tu toľko Klauszovcov, Fuhlovcov, Spiegelheiterovcov a mohol by som pokračovať, a tieto dva národy žijú vedľa seba v dokonalom mieri a hovoria oboma jazykmi, hovoria po nemecky a po slovensky, a nehovoria po maďarsky.“

Hlavným cieľom a úlohou menšinových samospráv je zachovanie miestnych kultúrnych hodnôt, usporiadanie národnostných dní, bálav, slovenských Vianoc, oživenie slovenských zvykov spojených s hodmi. Čo sa týka jazyka používaného slovenskou samosprávou, aj tu dominuje dvojazyčnosť: na začiatku zasadnutia zboru sa síce začnú rozprávať po slovensky, ale ak ide o nejaký odborný termín, alebo treba si vysvetliť nejaký právny predpis, tak prejdú na maďarčinu. Aj jazyk zápisnice je maďarský, „pretože tak to pôjde rýchlejšie.“ „Ale tak je to aj v Celoštátnej slovenskej samospráve, keď sa zídeme z viacerých kútov krajiny, tak sa začneme rozprávať po slovensky, ale v momente, akonáhle sa vyskytne nejaký odborný termín, a nevieme sa poriadne vyjadriť, prepneme na maďarčinu, a potom zabudneme prepnúť späť na slovenčinu. Ani si to neovšimneme, a automaticky prepíname na maďarčinu, a tak sa snažíme vysvetliť niečo.“

Styky s materskou krajinou

Mlynčania majú dobré vzťahy s dvoma družobnými obcami na Slovensku. Veľké Ludince ležia v nitrianskom kraji v levickom okrese, vo vzdialenosti 41 km na juhozápad od okresného mesta. Podľa údajov zo sčítania ľudu v r. 2001 sa spomedzi 1682 obyvateľov obce hlásilo 1389 k maďarskej, kým 263 k slovenskej národnosti. Zmluvu

¹¹ Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés. Budapest: KSH, 2002. [Sčítanie ľudu 2001. 4. Národnostné väzby. Budapešť, Ústredný štatistický úrad]

o družobným vzťahoch podpísali r. 1996 a opätovne ju potvrdili r. 2006. Tento vzťah je postavený predovšetkým na športe: „to je celkom maďarská osada, tam sa nevieme rozprávať po slovensky, a bolo čudné, že sme tam boli na akomsi dni dediny a zaspievali sedmohradskú hymnu, (...) že prečo sa stali práve oni, neviem, asi cez športové styky, lebo najskôr sa s nimi zoznámilo futbalové mužstvo a už odvtedy máme dobré vzťahy.“ Kontakty s Veľkými Ludincami v sebe skrývajú aj možnosti potenciálnych ekonomických vzťahov, veď „napr. jeden tamojší stolár, ktorý má dobré meno, a vyrába okná a dvere, už aj sem dodával, za zľavnené ceny, lebo má rád dedinu.“

V prípade druhej družobnej obce, Blatného, je už najmä slovenčina sprostredkujúcim jazykom. Spojivkom je tu pávi krúžok, „to je viac než dvadsaťročný kontakt, kedysi sa stretli na jednom festivale, a odvtedy to trvá.“ S Blatným uzavreli zmluvu v roku 1997 „pre oblasť prezentácie jazyka, kultúrnych hodnôt, tradícií. Šarfianka je už veľmi úzky kontakt, oni prichádzajú každoročne na obecné narodeniny hrať, a vždy prídu na dva dni, v prvý deň pôjdu na cintorín, aby si uctili pamiatku tých členov, ktorí už zomreli, takto pri každom hrobe zahrajú jednu pieseň, modlia sa a položia kvety na hrob. Navštívia aj tých, ktorí ešte žijú, ale už nespievajú, tu sa popri družobnom vzťahu vytvorili už aj rodinné, priateľské a individuálne kontakty.“

Občianske organizácie

V Mlynkoch funguje viacero spolkov a klubov, ich veľká časť slúži pestovaniu, zachovávaniu a odovzdávaniu slovenských tradícií. Samozrejme existuje pávi krúžok, ktorý nedávno oslávil 40. výročie svojho vzniku, ale je tu aj Slovenský klub, ktorého členovia sú takmer až do jedného stabilnými členmi aj pávieho krúžku. „Slovenský klub je takmer totožný s pávím krúžkom, pozostáva z 24-25 osôb, takmer každý z pávieho krúžku je členom Slovenského klubu. Klub starých je viac-menej to isté ako slovenský klub, ale tieto nemajú oficiálne formy, nie sú zaregistrované.“

Zväz Slovákov v Maďarsku má pobočku aj v Mlynkoch, ktorá síce nie je zaregistrovaná, je však o to agilnejšia. Tanečný súbor síce v súčasnosti nefunguje v obci, ale súbory ľudového tanca školy a škôlky radi vystupujú na slávnostiach a podujatiach.

Slovenský mládežnícky klub vznikol okolo r. 2004. Je to nezaregistrovaná organizácia s 10-12 členmi, prakticky skupina priateľov, ktorí sa občas objavujú na slovenských podujatiach, premietaniach filmov, výstavách či komunikačných súťažiach.

Združenie pilíšskych Slovákov v r. 1999 založilo 13 obcí (Čobánka, Ostrihom-Huť, Kestúc, Moďoróš, Orosláň, Pilíšska Čaba, Čív, Santov, Mlynky, Senváclav, Pomáz, Šárišáp, Senondrej). Združenie napomáha spolupráci 13 obcí na poli školstva, kultúry, pestovania

tradícií, náboženstva či športu, t.j. vo všetkých oblastiach, kde sa môže nadhodiť otázka národnosti. V uplynulom období „sa vytvoril celkom dobrý, živý vzťah medzi obcami, práve preto, lebo navzájom chodíme na narodeniny obcí, na podujatia členov, organizujeme regionálne stretnutia a každoročne usporiadame Bál pilišských Slovákov, ktorý vždy hostí iná obec. Každú obec, ktorá poriada bál, podporí združenie sumou 100-150 tisíc forintov, aby mohla zorganizovať bál. V roku 2005 nás bolo na Bále pilišských Slovákov v Dorogu 350-400, na Chotárnej skale (Dobogókő) takisto, v Pilišskej Čabe nás bolo ešte viac, lebo tam sme boli v športovej hale.“

Obce sa do združenia zapájajú tak obecnou, ako aj menšinovou samosprávou a na prevádzkovanie združenia platia aj členský príspevok: obecné samosprávy 50-60-80 tisíc forintov, ale aj slovenské menšinové samosprávy majú zakotvené v štatúte výšku svojich príspevkov. Združenie neudržiava kontakty len so zahraničnými Slovákami, ale aj so Slovákami žijúcimi v iných európskych štátoch.

Minulý rok združenie prvýkrát zorganizovalo juniáles na slovenskom veľvyslanectve v Budapešti. Na podujatie Mlynčania pripravili kultúrny program a z družobného mesta Blatné pozvali kapelu Šarfianka. K cieľom združenia patrí aj to, aby pre každú obec vymyslelo „vlastnú“ akciu, aby sa nestretávali len na narodeninách jednotlivých obcí. „Aj v Kestúci sú podujatia spojené s vínom, na Santov chodievame, do Huti zídeme na súťaž drevorubačov aj deň dediny, oslavujeme aj deň menšín, ktorý sme dlhé roky poriadali tu v Mlynkoch, ale potom sme sa rozhodli, aby aj táto bola putovná slávnosť, a poriada ju každoročne iná obec.“

Sú aj také podujatia, ktoré nepovažuje každý pilišsky Slováč za náležité a hodné podpory, takýto je aj prípad santovského Divadla na skalách: „Na Santove majú to Divadlo na skalách, a my pilišski Slováci nie sme z neho celkom nadšení, a úprimne to povieme, lebo nemáme taký dojem, že by malo opodstatnenie tu predvádzať sedmohradské veci, tu v Piliši. My hovoríme, že to je naše, Piliš je našou matkou, a to patrí Slovákom, a ja osobne by som bol rád, keby Santovčania urobili v lete regionálnu zábavu, ale aj to by som uvítal, ako boli za starého režimu tie národnostné zábavy, kde sa nestretávali len Slováci, ale aj Srbi, Bulhari, Dalmáti atď., tu v Ohybe Dunaja možno nájsť takmer každú z 13 národností, veď Senondrej, Pomáz sú nimi natoľko preplnené, tam u nich žije aj 5-6 národností, a ja si ešte pamätám, že aké bývali úžasné tie národnostné stretnutia, keď išli v sprievode dedinou. Na takúto akciu by zaručene prišlo niekoľko tisíc ľudí, veď to je taký festival, a mohol by byť z neho stály program a tradícia, lebo tie nasilu robené sedmohradské programy mu síce prinesú neslovenských hostí, ale ani samotná dedina to tak neprijíma, ako by mala, lebo je to cudzie.“

Zhrnutie

Pre slovenskú komunitu v Mlynkoch je dodnes dôležitá národnostná (a zároveň aj lokálna) identita, zachovávanie a odovzdávanie materinského jazyka a slovenských tradícií. Založenie menšinových samospráv aj tu prispelo k revitalizácii národnostnej kultúry, i keď - často ani nezaregistrované - občianske organizácie ponúkajú v tejto oblasti oveľa viac, než oficiálna menšinová samospráva. Mlynčania, podobne ako ostatní Slováci v Maďarsku, sa ohľadom svojej životosprávy asimilovali vo väčšinovej spoločnosti. Majú aj maďarskú národnú identitu, maďarské národné cítenie. Maďarsko je ich vlasťou, vo všedné dni hovoria väčšinou po maďarsky, pričom majú väzby aj na slovenské tradície, kultúru a na slovenčinu. Majú dvojité identity: sú Slovákmi aj Maďarmi. Sú Slovákmi v Maďarsku. Rutiny každodenného života už ich spájajú s Maďarmi, a v každodennom živote sa ničím nelíšia od príslušníkov väčšinovej spoločnosti. Existuje však pri tom aj kultúra na dôvažok, jazyk na dôvažok, ktoré sa prejavujú pri určitých príležitostiach, a vtedy sú silnejšie, ako väčšinový svet každodenného života.